

Ulu Öndər Heydər Əliyevin müdrik siyasəti daim Azərbaycanın milli mənafeələrinə xidmət etmişdir

Ötən əsrin 90-cı illərinin əvvəlində Azərbaycan da hökm sürən qeyri-sabitlik və hakimiyyət böhranını ermənilərin bütün cəbhə boyu hərbi əməliyyatlara başlamalarına imkan yaradırdı. Məhz belə bir şəraitdə Azərbaycan torpaqlarının bir hissəsi düşmən tərəfindən işğal olundu. Silahlı dəstələrin Laçın ərazisindən çıxarılmasını gözləyən erməni daşnak birləşmələri böyük qüvvə ilə hücumu keçərək, 1992-ci il mayın 18-də alınmaz qala olan Laçını işğal etdilər. Beləliklə, Dağlıq Qarabağ separatçıları ilə Ermənistan dövləti arasında birbaşa əlaqə dəhlizi yarandı.

Artıq Azərbaycan xalqının çox hissəsi Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin məqsədinin nəyə xidmət etdiyini gördü və cəbhəçilərdən əlini üzməyə başladı. Azərbaycan xalqı hadisələrin belə bir axarında Heydər Əliyevin xalqı, ordunu bir yere yığmasını, ağıllı, diplomatik səyləri sayəsində erməni silahlı qüvvələrinin basqınlarının qarşısını almasını böyük ümidlə, səbirsizliklə gözləyirdi. 1992-ci il mayın ilk günlərində Naxçıvan Muxtar Respublikasında, eləcə də, Azərbaycanın Ermənistanla sərhəd bölgələrində vəziyyət yenidən pisləşmişdi. Erməni faşist ordu birləşmələri onlara arxadan-Naxçıvan ərazisindən hücum başlanacağından ehtiyatlanaraq və Azərbaycanda yaranmış özbaşınalıqdan istifadə edərək, yeni əraziləri işğal etmək üçün səy göstərirdilər. Erməni quldur dəstələri mayın 18-də Naxçıvanın Sədərək, Havus, Yuxarı Buzqov, Sada, Biçənək və s. kəndlərinə böyük qüvvə ilə hücumu keçdilər. Düşmən, hətta bu ərazidə zərərli kimyəvi silahdan da istifadə edirdi. Sədərək ətrafında baş verən qanlı döyüşlər 40 gün davam etdi. Bu vaxtlar Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri Heydər Əliyev erməni işğalçılarının basqınlarının qarşısını almaq üçün diplomatik bacarığından məharətlə istifadə edə bildi. Onun martın 23-də Türkiyəyə səfəri zamanı Süleyman Dəmirəl bütün dünyaya bildirmişdi ki, Naxçıvanın statusunda bir dəyişiklik yaranarsa, bağlanmış müqaviləyə görə, Türkiyə öz sözünü deyəcəkdir. Mayın 18-də Türkiyə Nazirlər Kabineti ətraflı bir bəyanat qəbul etdi. Heydər Əliyevin və Türkiyə dövləti başçılarından birgə səyləri nəticəsində erməni işğalçılarının məqsədləri dünya ictimaiyyətinə çatdırıldı. Nəticədə, dünyanın 57 ölkəsi təcavüzü lənetlədi, NATO xüsusi bəyanat verdi, Rusiya Federasiyası öz niyyətindən əl çəkdi. Mayın 24-də işğalçı Ermənistan dövlətinin təklifi ilə danışıqlar aparıldı və dinclik yaradıldı 1992-ci il iyulun 7-də Azərbaycanda prezident seçkiləri keçirildi. AXC sədri Ə.Əlibəy seçkilərdə qalib gəldi. Lakin hakimiyyəti ələ keçirmiş, ölkədə dövlət idarə etmək təcrübəsi olmayan adamlar üçün bu qələbə deyil, böyük məğlubiyyətin, süqutun əsası idi. Azərbaycan hakimiyyətində Xalq Cəbhəsi təzliklə Musavat qüvvələri ilə əvəzləndi. Hakimiyyətdə fəallıq göstərən şəxslər onu möhkəmləndirə və xalqın mənafeyi üçün heç bir şey edə bilmədilər. Əsliyə, bu qüvvələrə heç möhkəm dövlət də lazım deyildi. Artıq 1993-

cü ilin II yarısında Azərbaycanda 30-a qədər siyasi partiya, cəmiyyət və hərəkat fəaliyyətdə idi. Təşkilatlar arasında sıx birlik və bərabər hərəkat planı tamamilə pozulmuş, güclü fikir ayrılığı yaranmışdı. Həmin dövrdə AXC-Müsavat cütlüyü xalq arasında hər an nüfuzu güclənən Heydər Əliyevə qarşı sərt mövqelərini artırırdılar. 1991-ci ilin dekabrından Naxçıvana qaz, 1992-ci ilin iyulundan isə elektrik enerjisinin verilməsini dayandırmışdılar. 1992-ci ilin aprelindən bu əraziyə qatların hərəkatı də qadağan edilmişdi. Naxçıvan mühasirəyə alınmışdı. Bütün bunlara baxmayaraq Heydər Əliyev çətin şəraitdə Naxçıvan Muxtar Respublikasının idarə edilməsini cəsarətlə həyata keçirirdi. Xalq aclığa, 40 dərəcə səxtaya dözməyə və Heydər Əliyev 1992-ci il martın 22-25-də Türkiyə dövlətinin dəvəti ilə bu ölkəyə səfər etdi. Qaradaş dövlətin başçıları ilə danışıqlar apardı və Türkiyə dövləti Naxçıvana 100 min dollar kredit verdi. Tez bir vaxtda İqdir-Naxçıvan elektrik xətti işə düşdü və Sədərək-Türkiyə yolu tikilib istifadəyə verildi. "Türksat" rabitə şirkəti muxtar respublikanın Bakı ilə telefon əlaqəsini işə saldı. Hər iki dövlət arasında 1992-ci il mayın 28-də Sədərək-Dilucu 228 metrlik "Ümid körpüsü" tikilib istifadəyə verildi. Həmin ilin martında yeni hava limanının I növbəsi işə düşdü. 1992-ci il avqustun 22-26-da İran İslam Respublikasının dövlət başçısının dəvəti ilə Heydər Əliyev Tehrana səfər etdi. Qonşu dövlət başçıları ilə danışıqlar aparıldı və hər iki dövlət arasında müştərək bazarlar açıldı. Naxçıvana İrandan elektrik enerjisi verildi və beləliklə də, Heydər Əliyevin diplomatik bacarığı nəticəsində muxtar respublikanın nəqliyyat, enerji blokadasına son qoyuldu. AXC, eləcə də Müsavat başçıları Naxçıvan Muxtar Respublikasında çevriliş etməyə, qeyri-demokratik yolla Xalq Cəbhəsinin hakimiyyətə gətirməyə çalışırdılar. 1992-ci il oktyabrın 24-də burada Xalq Cəbhəsinin silahlı dəstələri Daxili İşlər Nazirliyi, televiziya şəbəkəsi binalarını tutaraq hakimiyyətə qarşı bəyanatla çıxış etdilər. Əhalinin çox böyük bir hissəsi onlara qarşı qalxdı. Az vaxtda 50 mindən çox insan Heydər Əliyevin müdafiəsinə qalxaraq, Ali Məclis binasının qarşısına yığışdı. Xalq silahlı cəbhəçiləri dövlət təşkilatlarından qovub çıxardı. O zamankı iqtidar başçıları Naxçıvanın statusunu ləğv etməyə çalışır, bunun üçün əllərindən gələni edirdilər. Bütün bunlar Naxçıvanın muxtariyyət statusunu müəy-

yən edən Moskva (1921-ci il 16 mart) və Qars (1921-ci il 13 oktyabr) beşxalq müqavilələrinə, eləcə də, 1969-cu il Vyana Konvensiyası tələblərinə zidd idi. Heydər Əliyev Türkiyədə olarkən, Moskva və Qars müqavilələrinin əsas prinsiplərinin qüvvədə olduğunu bütün dünyaya çatdırdı. Xalqın rəhbərə olan inamı və ümidi daha da artdı. AXC-nin daxilindəki hakimiyyət davası parçalanmaya gətirib çıxardı. 1992-ci il avqustun 5-də Azərbaycan Silahlı Qüvvələri Başkəndi tutdular. Erməni hərbi birləşmələri öz qüvvələrini birləşdirərək əks-hücum keçdilər. Ermənistanın çoxlu sayda canlı qüvvə, texnika gətirildi. Erməni birləşmələri iyulun 2-ci yarısında Ağdərə rayonunun Maqavuz və Orataq kəndlərini işğal edib, Sərsəng su anbarını ələ keçirə bildilər. Erməni quldurları sentyabrın əvvəllərində Ağdam istiqamətində Abdal-Gülablı, Xromot, Dəhraz, Ağbulaq, Araşəmin, Pircamal, Naxçıvanik, Qaraşlar, Qazança və Bəşirlər kəndlərini işğal etdilər. Sentyabrın 23-də hərbi hissələrimiz Xocavənd yaxınlığında erməni işğalçılarına yaxsıdıcı zərbələr endirdilər. 1992-ci ilin ilk günlərində Qubadlı tərəfindən Laçına yeridilən silahlı qüvvələrimiz Suqra, Xannaqır, Dəhyan, Cəfərabad, Mixdərəsi, Mazutlu, Fətəlipə, Malxələf kəndlərini işğalçı emənilərdən azad etdilər. Lakin hərbi rəhbərlikdə Rusiya meylli şəxslərin təxribatı artdı, hücum dayandırıldı. Ə.Humbətov oktyabrın 5-də tank briqadasını geri çəkdi. Öldə olunmuş mövqelər yenidən erməni ordularının əlinə keçdi. Erməni işğalçıları oktyabrın 12-də Hadrut istiqamətində böyük qüvvə ilə Qubadlının Toraqç-Düzyurd yüksəkliyinə basqın etdilər və bu ərazilər tutuldu. 16 günlük döyüşdən sonra isə yüksəklik ermənilərdən geri alındı. Dekabrın 10-da Ermənistan silahlı qüvvələri Qubadlı, Zəngilan ərazilərinə soxuldular, bir neçə kəndi işğal edib yandırdılar. Artıq Azərbaycan hərbi hissələri öz qüvvəsinə saxlaya bilmir, hərbi texnika pis vəziyyətə salınırdı. Ordu demək olar ki, yox idi. 1992-ci ilin sonu-1993-cü ilin başlanğıcında respublikanın müdafiə naziri R.Qaziyevin

təkidi ilə döyüşlər başladı və böyük məğlubiyyətlərə gətirib çıxardı. 1993-cü il yanvarın 26-da Fərrux yüksəkliyi ətrafında gedən savaş öz miqyasına görə Qarabağ müharibəsində ən böyük döyüşlərdən biri oldu. Döyüşlərdə Azərbaycan silahlı dəstələri məğlub oldular və itki verib geri çəkildilər. Azərbaycanda dövlət çevrilişi etməyə hazırlıq məqsədilə korpus komandiri Surət Hüseynov 1992-ci ilin dekabrında qüvvələrini Kəlbəcər strateji yüksəkliklərindən geri çəkdi. Bundan əlavə, o, 1993-cü il yanvarın 28-də Ağdərə bölgəsindən də hərbi texnikanı çıxarıb. Gəncəyə göndərdi. 1993-cü il fevralın 5-nə keçən gecə Ermənistan ekspedisiya korpusu Rusiyanın 7-ci ordusunun 128-ci motoatıcı alayı və kazaklardan ibarət silahlı dəstənin iştirakı ilə Ağdərə istiqamətində hücumu keçdi. Fevralın 15-dən 16-na keçən gecə Ağdərə-Kəlbəcər yolu düşmən ordusunun nəzarətinə keçdi Respublikanın hərbi sahələrində baş verən uğursuzluqların davam etdiyi bir vaxtda müdafiə naziri R.Qaziyev və korpus komandiri S.Hüseynov vəzifələrindən uzaqlaşdırıldı. Onların təsirindən qutara bilməyən hərbi hissələr Müdafiə Nazirliyinə tabe olmaqdan imtina etdilər. Erməni faşistləri yaranmış vəziyyətdən istifadə edərək, 1993-cü il martın 10-dək Ağdərə ərazisinin bir çox yaşayış məntəqələrini işğal etdilər. Martın 20-dən Ermənistan Ağdərə tərəfdən Kəlbəcəri atəşə tutdu. Rayonun müdafiəsi təşkil olunmamış, hərbi bölmə və texnikanın bir hissəsi ərazidən çıxarılmışdı. Bu, bir tərəfdən satqın ordu komandirlərinin imperiyapərəst qüvvələrə nökrçiliyi, digər tərəfdən də respublika rəhbərliyinin Kəlbəcəri düşmənlərə verməklə, Ermənistanı təcavüzkar bir dövlət kimi tanımaq cəhdi ilə bağlı idi. 1993-cü il martın 26-da Kəlbəcər Ağdaban kəndi ikinci dəfə düşmən əlinə keçdi və yandırıldı (birinci dəfə 1992-ci il aprel 8-də tutulmuşdu). Martın 28-də erməni təcavüzkarları mühüm strateji hündürüyə malik Qaraqayanı ələ keçirdi. Martın 31-də Qamışlı körpü də işğal olundu. Beləliklə, Kəlbəcər tam mühasirəyə alındı. 1993-cü il

aprel 3-də isə Kəlbəcər erməni işğalçıları tərəfindən ələ keçirildi. Erməni quldurları 15 min adamı əsir götürdülər. 144 yaşayış məntəqəsi işğal olundu 500-dən çox müəssisə, 13 min ev, şəxsi təsərrüfatlarda olan 100 min baş mal qara, 500 min dəvə, 5 min baş at, 1 milyon ev quşu, 50 min arı ailəsi, 195 min xalça və s. ələ keçirildi. Laçın və Kəlbəcər ələ keçirilməsi sonrakı aylarda daha bir neçə rayonumuzun düşmən tərəfindən işğal edilməsinə imkan yaradı. Yalnız xalqın təkidli tələbi və xahişi ilə respublika rəhbərliyinə qayıdan Ulu Öndər Heydər Əliyevin diplomatik səyi uzaqgörən siyasəti sayəsində növbəti faciələrimizin qarşısı alındı, ölkədə hakimiyyət böhranına son qoyuldu, digər torpaqlarımızın düşmən işğalına məruz qalmasının qarşısı alındı. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Nazirlər Kabinetinin 2008-ci ilin birinci rübünün sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına həsr olunmuş iclasında Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həll edilməsi və Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün bərpasının qarşısında duran ən əsas məsələlərdən biri olduğunu önə çəkmiş, "Azərbaycan öz ərazi bütövlüyünü heç kimə güzəştə getməyəcək. Bunu hamı bilir. Biz bu mövqedən geri çəkilməyəcəyik!"-deyə vurğulamışdır. Beləliklə, Azərbaycan qarşısına qoyduğu bütün məqsədlərə nail olacaq, Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi bizim xeyrimizə həll ediləcəkdir. Prezident açıq-aşkar bildirdi ki, Azərbaycanın öz torpaqlarını istənilən anda, o cümlədən, hərbi yolla azad etmə üçün Prezident, Ali Baş Komandan İlham Əliyevin əmrini gözləyir. Ulu Öndər Heydər Əliyevin "İndi Azərbaycanın güclü ordusu var. Bizim ordumuz istənilən anda işğal altında olan torpaqlarımızı azad etməyə qadirdir!" sözləri indi də hər bir Azərbaycan vətəndaşının qulağında səslənir və hamımız o günü-Qələbə Günü müsbirsizliklə gözləyirik

Firudun Cümşüdü,
ADPU-nun Azərbaycan tarixi kafedrasının dosenti